

**Magyarország és a Római Szentszék. (Források és távlatok).
Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére. Szerk.: Tusor Péter.
Budapest-Róma, Gondolat Kiadó, 2012. (Collectanea
Vaticana Hungariae, 8.) 466 old.**

A egyháztörténeti kutatásokat egyre kevesebben gondolják már a történelemtudomány perifériájának, hiszen ez a tudományterület korántsem szorítkozik a vallás, az egyházszerkezet vagy a klérus múltjának felkutatására; egy olyan történeti diszciplínáról van szó, amely szoros szálakkal kötődik akár a politika-, a diplomácia-, a gazdaság-, a művelődés- vagy éppen az életmódtörténethez. A magyar vonatkozású egyháztörténeti kutatások a 19. század második felétől kezdve folynak az Örök Városban. Az ezredforduló környékén újrainduló munkának a legújabb eredménye a Tusor Péter által szerkesztett *Magyarország és a Római Szentszék* című tanulmánykötet. Mint maga a cím is mutatja, a 15 kutató által készített 16 tanulmány témája az Apostoli Szentszék és Magyarország történeti kapcsolatrendszere. Az Erdő Péter bíboros, esztergom-budapesti érsek tiszteletére kiadott kötet forrásainak többsége vatikáni kutatásokból származik, de vannak források Bécsből, az Egyesült Államokból és Moszkvából is.

FEDELES TAMÁS tanulmányához az Apostoli Kamara középkori quitantiáit, azaz nyugtáit használta fel. A szerző megemlékezik a 19-20. század fordulójának az Apostoli Kamara iratait felhasználó kutatásairól,¹ kiemelve ezek jelentőségét a középkori magyar egyházi archontológia szempontjából. Az Apostoli Kamara iratainak nagy része bár jelenleg a Vatikáni Titkos Levéltárban található, de a Római Állami Levéltárban rendelkezésre álló nyugták alapján a kisebb egyházi stallumokkal kapcsolatos tranzakciók feltárhatók. Ezek után a kisebb javadalmak után ugyanis ún. annatával tartoztak a stallumot elnyert klerikusok, mely a kamarának éves jövedelmük felét tette ki. Amint ezt a kifizetést teljesítették, erről a kamara nyugtát állított ki. Ugyanakkor a Magyarországra küldött pénzsegélyek nyugtáit is tartalmazza a szerző által kutatott forráscsoport. Fedeles Tamás a jövőbeli kutatások feladatának tartja az Apostoli Kamara teljes magyar korpuszának feltárását és publikálását.

SZOVÁK KORNÉL a humanista művelődés egy igen érdekes alakját választotta kutatása témájának: Ilkusi Mártont (Marcin Bylica z Olkusza), aki II. Pál udvari csillagásza és I. Mátyás magyar király csillagász-orvosa is volt. II. Pál pápa vonatkozó bulláit felhasználva a szerző bemutatja Ilkusi karrierjét, valamint kiigazítja azt a tévhitet, miszerint Vitéz János esztergomi érsek összeesküvésének bukása után elhagyta volna Magyarországot. Ilkusinak több patrónusa is akadt, akik Vitéz bukása után is tudták biztosítani a csillagász és orvos anyagi biztonságát, illetve pozícióját az udvarban még Mátyás halála után is. A szerző arra is rámutat, hogy Ilkusi azonban a neki juttatott stallumokat nemcsak anyagi forrásként használta, hanem budai plébánosként pasztorációs feladatokat is ellátott.

NEMES GÁBOR VII. Kelemen brévéit választotta tanulmánya forrásaiul, koncentrálna a mohácsi csatát közvetlenül megelőző időkre. A brévék a török háborúról és a cseh „eretnekségről” szólnak, de a szerző a Horvátor-

¹ Lukcsics József római kutatásai mellett persze megemlíthető még Körmeny Józsefnek a pápai adókönyvekről 1990-ben megjelent munkája. Ld. 12. p.

szág és Dalmácia térségére vonatkozó brevékre koncentrált. A pápa, mint kiderült, a török elleni védekezést nem csak pénzzel támogatta, hanem jelentős mennyiségű gabonával és hadianyaggal is. Egy, a szerző által említett esetben olyan komoly visszaélésekre került sor a szállítmányokat illetően, hogy VII. Kelemennek két küldöttét is a térségbe kellett rendelnie. A segítség persze nem csak anyagi, hanem lelki természetű is lehetett: a Frangepánok és katonáik, valamint Klissza lakosai búcsút nyertek (bizonyos feltételek mellett), amiért nem tudtak elzárándokolni az Örök Városba.

FAZEKAS ISTVÁN az 1554-es püspöki kinevezések pápai megerősítését választotta tanulmánya témájának. A vatikáni levéltári anyagot azonban a szerző nem találta elegendőnek, ezért a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv, illetve a Finanz- und Hofkammerarchiv iratait használta fel kutatásához. A szerző által említett eset igazán különleges: 1554-ben 10 főpapi szék üresedett meg Magyarországon, és a helyzetet nehezítette az I. Ferdinánd magyar király által kinevezett új főpapok török terjeszkedés miatt előállott rossz anyagi helyzete. A pápai megerősítés akadályá lehetett volna a király és a pápa – Fráter György meggyilkolása miatt kialakult – kedvezőtlen viszonya, valamint az, hogy a püspökök későn folyamodtak anyagi helyzetük miatt a kúriához. III. Gyula pápa végül megerősítette a kinevezéseket, sőt engedményeket is tett a püspököknek: a megerősítésért a pápai kamarának járó összegek egy részét elengedte, más részét pedig Győr várának megerősítésére kellett fordítaniuk.

MOLNÁR ANTAL a Raguzai Köztársaság kora újkori történetének magyar vonatkozásairól ír tanulmányában. A magyar egyháztörténet szempontjából a témának a katolikus missziók szempontjából van jelentősége: a Belgrádban és Temesvárott működő raguzai kereskedők ugyanis papokat és szerzeteseket hívtak a térségbe a Balkán és a Török Hódoltság népességének lelki gondozása céljából. A raguzai érseknek a Hitterjesztési Kongregáció és az Inkvizíció felé küldött jelentései kiemelnek egy Tommasso Nadali nevű személyt, aki meglehetősen kiterjedt kapcsolatokkal rendelkezett a balkáni térségben. Nadali végrendeletében egy szeminárium alapítását is tervezte, azonban ez nem valósult meg. Az Oszmán Birodalom területén azonban nem csak az iszlám terjedése jelenthetett problémát: a Balkánon szolgálatot teljesítő klerikusoknak meg kellett küzdeniük a protestáns prédikátorokkal is.

A KRUPPA TAMÁS által vizsgált és publikált forrás Náprági Demeter erdélyi püspök emlékirata 1601-ből, amely a Vatikáni Titkos Levéltárban, a Fondo Borghesében található. Az apológia tulajdonképpen egy válasz volt a II. Rudolf császár udvarába érkező erdélyi követek által írásban terjesztett, a püspököt vádakkal illető emlékiratra. Az erdélyi követek ugyanis Miksa főherceg fejedelmi kinevezéséért az erdélyi püspök menesztését, a protestánsok vallásszabadságát és az erdélyiek teljes reprezentációját követelték az udvarban és a hadseregben. A Náprági ellen felhozott vádak konkrétan nem ismerjük, de emlékirata alapján két fő vádat fogalmaztak meg ellene: az egyik Báthori Zsigmond visszatérésének támogatása, a másik a protestánsok elleni kemény fellépése volt. A püspök pontokba foglalta válaszait, kiemelve a felhozott vádak alaptalanságát.

TUSOR PÉTER a firenzei Magalotti-levéltárban érdekes levelezésre bukkant a 17. század elejéről. Lorenzo Magalotti kuriális bíboros iratai között

Pázmány Péter két levelét is megtalálta, és ezek érdekessége, hogy a címzett és a válaszadó nem más, mint Melchior Klesl bíboros és bécsi püspök. A levelezés témája általában a magyarországi katonai tevékenységek, illetve a Bethlennel való béketárgyalások, amelyeket Klesl természetesen helytelenített. A levelezés érdekes adalékot ad Pázmány személyiségével kapcsolatban: bár annak a II. Ferdinándnak a bizalmi embere, aki Kleslt Rómába száműzte, az esztergomi érsek mégis nagy tisztelettel levelezett bukott patrónusával. A szerző tanulmányával bizonyítani igyekszik a Vatikánon kívüli itáliai gyűjtemények jelentőségét a magyar történettudomány számára.

TÓTH TAMÁS publikációjának témája a Collegium Germanicum et Hungaricum archívuma. A Kollégiumot 1552-ben alapították és a jezsuiták vezették. Célja magyarországi és német papnövendékek továbbképzése annak érdekében, hogy a katolicizmust megfelelően képviselhessék hazájukban. Az archívum magyar vonatkozásai közül kiemelendő, hogy a magyar katolikus egyházi hierarchia tagjai között sokan a Kollégium növendékei voltak, például a Pázmányt követő esztergomi érsekek.²

KARLINSZKY BALÁZS a 20. század két jelentős magyar vonatkozású vatikáni kutatóútjáról emlékezik meg írásában. Az első és a második kutatóút igen érdekes különbségeket mutatnak. Az első kutatóút anyagi háttérét Hornig Károly veszprémi püspök biztosította, aki az 1910-es években a legnagyobb bevétellel rendelkező főpap volt Magyarországon. Az ő megbízásából utazhatott Rómába Lukcsics József és Pallay Miklós plébános, akik korukban komoly szaktekintélyeknek számítottak. Munkájuk gyümölcse lett a korlátozott példányban megjelent, ugyanakkor kiváló és alapos történeti munka, a *Monumenta Romana Episcopatus Vespreniensis*. A második kutatóút az 1980-as években azonban rengeteg korláttal kellett, hogy szembenézzen. Ennek ellenére Horváth József vörösberényi plébános és Körmeny József felsőörsi prépost munkássága méltó a megemlékezésre, még ha kutatásaik mostohább sorsra is jutottak, mint az első kutatóút eredményei.

GÁRDONYI MÁTÉ a Veszprémi Egyházmegyei Levéltárban bukkant rá Csiszárík Vilmos püspök hagyatékára. A szerző bemutatja a püspök életpályáját, kiemelve jelentőségét az Apostoli Szentszékkal folytatott diplomáciai kapcsolatokat illetően. Csiszárík az Osztrák-Magyar Monarchia vatikáni követségének volt kánonjogi tanácsosa, a háború végét követően pedig a Magyar Királyi Külügyminisztériumban töltötte ugyanezt a pozíciót. A hagyaték bepillantást enged az Apostoli Szentszék és Magyarország közti fontosabb diplomáciai ügyekbe a 20. század elején: az eperjesi püspökség betöltése, a főkegyúri jog kérdése, a tábori püspök személye, az esztergomi érseki szék betöltése, és a trianoni béke miatt megcsonkult egyházmegyék irányítása.

TÓTH KRISZTINA és TUSOR PÉTER közös tanulmányában a Vatikáni Titkos Levéltár legutóbbi megnyitásának a magyar egyháztörténet szempontjából való fontosságát emeli ki. A szerzők röviden ismertetik a nyitások történetét, majd a XI. Pius haláláig tartó időszak pápai kúriájának összetételét. A források közül kiemelték a környező országok nunciatúráinak irata-

² Lósy Imre (1637–1642), Lippay György (1642–1666), Szelepchény György (1666–1685).

it, ezekből formálhatnak a kutatók képet a Monarchia utódállamainak egyházpolitikájáról. A határokon túlra szakadt magyar klerikusok helyzetére példaként a szerzők Takács Menyhért jászói prépost levelét hozzák, amelyben világosan kirajzolódnak a magyar egyháziak ellen a csehszlovák állam által elkövetett visszaélések.

Csíky Balázs tanulmányának témája az esztergomi érseki szék 1927-es betöltésének kérdése. A szerző eloszlatja azt a régóta fennálló tévhitet, miszerint az esztergomi érseki szék betöltésére csupán egyetlen jelölt volt, Serédi Jusztinián. A szerző által publikált forrásokból azonban egyértelműen kiderül, hogy a magyar kormánynak több jelöltje is volt a magyar püspöki karból, és semmiképp nem kívántak egy Rómából küldött szerzetest látni a primási székből, amely nem csak egyházi, hanem komoly politikai befolyással is járt. Az Apostoli Szentszék azonban (az 1927-es „intesa simplicere” hivatkozva³) kitartott jelöltje mellett, és mielőtt a magyar kormány tiltakozhatott volna, a pápa esztergomi érsekké és hercegprimássá nevezte ki Serédi Jusztiniánt. Tehát a bencés szerzetes bár nem volt a magyar állam igényére, az Apostoli Szentszék sikeresen érvényesítette érdekeit.

Tóth Krisztina tanulmányában annak az okait vizsgálta, hogy miért mondott le a szombathelyi püspöki címről 1936-ban gróf Mikes János, és miért nevezték ki az egyházmegye élére apostoli adminisztrátorként Grósz József orthosiai címzetes püspököt. A kutatás során a szerző a következő okokat tárta fel: az egyházmegye vagyonának jelentős része hadikötvények formájában létezett, amelyek elértéktelenedtek, a püspök ingatlanvásárlásaihoz nem kérte a káptalan beleegyezését, ezzel rontva addig is kedvezőtlen viszonyát a testülettel. Mikes lemondását követően egy tapasztalt klerikust kellett találni a szombathelyi püspökség anyagi helyzetének stabilizálására, és a legmegfelelőbbnek Grósz Józsefet találták.

Véghseő Tamás egy igen különleges egyházmegye, a Hajdúdorogi Görög Katolikus Egyházmegye történetének egy epizódját választotta témájául. Miklósy István püspök 1937-es halála után a magyar kormány nehéz helyzetbe került az utódot illetően: olyan püspököt kellett találni, aki megtalálja a hangot a kormánnyal, és akit a hívek is elfogadnak. A két jelölt Takács Bazil és Dudás Miklós voltak. Az Egyesült Államokban élő Takács sokáig volt a Szentszék első számú jelöltje, de az időközben kiobbant apasági botrány után mégis a hívek körében igen népszerű Dudás Miklós lett a püspök, akinek az egyházmegye a háború után majd a túlélését köszönhet.

Rétfalvi Balázs és Balogh Margit tanulmányaikban ugyanazt a korszakot, a koalíció éveit (1945–49) dolgozták fel. Míg az előbbi szerző a szentszéki magyar követség épületének sorsát, addig az utóbbi a Szentszék és Magyarország viszonyát vizsgálja. A követségi épület körüli konfliktust a diplomaták hazahívása után az ingatlanok az Opus Dei általi megvásárlása okozta. Az Opus Dei az olasz törvények értelmében nem mondhatta fel a bérletet, a Szentszék pedig (a budapesti apostoli nuncius kiutasítása ellenére) folytonosnak nyilvánította a diplomáciai kapcsolatot Magyarországgal. Bár a követséggel kapcsolatos vita 1949-re rendeződött, a diplomáciai kapcsolat „helyreállítása” a szovjet katonai megszállás fennmaradása és Ma-

³ Az 1927-es „intesa simplicere” szerint az új főpapot a Szentszék jelölte ki, de a magyar kormány jelezte, hogy ha politikai kifogása volt a jelölt ellen. Ld. 254. p.

gyarország szovjetizálása (amelynek egyik fontos lépése a Mindszenty-per volt) 1990-ig lehetetlenné vált.

A kötet végén az olvasó részletes indexet talál, amely SÁGI GYÖRGY munkáját dicséri. Szintén a kötet végén a korszakokra vonatkozó térképek és angol nyelvű összefoglalók találhatóak, utóbbiakat PALOTAI ÁGNES készítette.

A tanulmánykötet kivételesen igényes tudományos munka, amelynek szerzői mindannyian elismert kutatók. A tanulmányok precízek és olvasmányosak, külön kiemelem a témák újszerűségét, különösen úgy, hogy maguk a tárgyalt korszakok amúgy is bőséges irodalommal rendelkeznek és igen népszerűek. Minden tanulmány önmagában is megállja a helyét, a hozzájuk kapcsolódó, a függelékekben közölt források azonban igazán értékesé teszik a kötetben megjelent írásokat. A kötet szerzői által elindított kutatások pedig minden bizonnyal a jövő egyháztörténeti kutatásainak komoly ösztönzőivé válhatnak.

(ism.: Beke Péter)